

BELGELERLE KUZEY AZERBAJCAN SEYYİDLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Kamran ABDULLAYEV*

ÖZ

Hz. Peygamber' in *sav* Ehl-i Beyt' i müslümanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Fakat özellikle Emevîler döneminde Ehl-i Beyt' e yapılan baskılar sebebiyle Hz. Peygamber' in soyundan gelenler İslâm Dünyası' nın farklı bölgelerine dağılmışlardır. Bu bölgelerden biri de Kuzey Azerbaycan' dır. IX. Asırdan itibaren Ehl-i Beyt mensupları buraya gelerek yerleşmiş ve bölgenin ilmî, kültürel ve siyâsî hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Hem geçmişte hemde günümüzde çeşitli nedenlerden dolayı seyyidlik kavramı istismâr edilmiştir. Dolayısıyla kimlerin gerçek seyyid olduğunu tespit etmek oldukça zorlaşmıştır. Kuzey Azerbaycan' da seyyidlerle ilgilenen ilk kurum olan Şirvanşahlar Devleti' nin Nakibu' l-eşrâf' lık müessesesinin belgeleri günümüze ulaşmadığından dolayı orta asırlarda bu konuda yapılan araştırmalardan habersiziz. XIX. asırda Çarlık Rusya' sı döneminde yapılmış seyyidler tespit komisyonunun belgeleri de bugün Petersburg' da olduğundan onlara da ulaşma imkânımız olmamıştır. Bu yüzden seyyidlerle ilgili elyazma eserlerde geçen bilgilere, kabir kitâbelerine ve özel arşivlerde bulunan şecerelere mürâcaat edilmiştir. Bu kapsamda Fransa, Suudi Arabistan, Hollanda, Türkiye ve Azerbaycan yazma eser kütüphâneleri arşivleri araştırılmıştır. Bunun yanı sıra Azerbaycan' da bulunan Nimetabad köyü' nde bulunan câmi kütüphânesine ve Elnur Efendiyev Özel Arşivi' ne başvurulmuştur. Çalışmanın amacı seyyidlerin Azerbaycan' ın ilmî ve kültürel hayatına katkılarını araştırmak, istismara açık olmasından dolayı bu konudaki arşiv belgelerini gün yüzüne çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Karabağ, Kuzey Azerbaycan, Seyyid, Şirvan, Yazma Eser*

İslam
Medeniyeti
Dergisi

* Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâğatı Bilim Dalı, kabdullah1984@gmail.com

Yayın Gönderilme Tarihi: 07.09.2023

Yayın Kabul Tarihi: 08.12.2023

DOI: 10.55918/islammedeniyetidergisi.1356707

ORCID: 0000-0003-2368-7338

SAYYIDS OF NORTHERN AZERBAIJAN WITH DOCUMENTS

SUMMARY

Prophet's Ahl al Bayt *PbuH* has an important place in the lives of the Muslims. However, especially due to the pressure on the Ahl al Bayt during the Umayyad period, the descendants of the Prophet were scattered in different parts of the Islamic world. One of these regions is North Azerbaijan. After IX. century, members of Ahl al Bayt started to settle there and contributed in scientific, cultural, and political life. The concept of "Sayyid" has been exploited for various reasons both in the past and today. Therefore, it has become very difficult to determine who are the real "Sayyids". We are unaware of the research carried out in the middle centuries regarding this issue, since the documents of the Naqib al Ashraf institution of the Shirvanshah State, which was the first institution dealing with Sayyids in Northern Azerbaijan, didn't reach to this day. In addition, as the documents by the Sayyid determination commission during the Tsardom of Russia in XIX. Century are in Petersburg today; we have not had the opportunity to reach them. For this reason, the information in the manuscripts about Sayyids, the epitaphs and the genealogies in private archives were applied to. In this context, researches were carried out in the archives of manuscript libraries of France, Saudi Arabia, the Netherlands, Türkiye, and Azerbaijan. The library of Nimetabad village's mosque and Elnur Efendiyeve private archive were also applied. The aim of the study is to investigate the contributions of the Seyyids to Azerbaijan's scientific and cultural life and to bring archive documents on this subject to light due to their susceptibility to exploitation.

Keywords: *Karabagh, Northern Azerbaijan, Manuscript, Sayyid, Shirvan*

GİRİŞ

Kuzey Azerbaycan' ın tarihinde müstesna rolü olan seyyidlerle ilgili bir çalışmaya rastlayamamız, ayrıca yazma eserlerde bu konuda birçok bilgiyle karşılaşmamız bu makalenin yazılmasına neden oldu. Çalışmadaki temel hedefimiz Kuzey Azerbaycan' ın ilmî ve kültürel hayatında öne çıkmış bazı seyyidleri tanıtmak ve seyyidliğin tespitinde önemli bir belge olan bir şecereye yer vermektir. Bu bağlamda ferdî bir şecere değil de Kuzey Azerbaycan' da toplu halde yaşayan Afurca köyü seyyidlerinin şecerelerine yer verilmiştir. Yine makalenin başında şunu da belirtmemiz gerekir ki Kuzey Azerbaycan'da yaşamış seyyidlerin ilmî birikimlerini araştırmak oldukça geniş bir konudur. Çalışmadaki amacımız bu alandaki ciddi boşluğa dikkat çekmek ve konuya giriş mahiyetinde bazı belgeleri incelemektir.

Sözlükte efendi, önder, fazîletli anlamlarına gelen seyyid kelimesi Hz. Peygamber' in Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Fâtıma' dan (ö. 11/632) olan torunlarını ve onların soyundan gelenleri tanımlamak için istifade edilmektedir. H. 358/969 yılından itibaren Hz. Hasan' ın (ö. 49/669) soyundan gelenler için ' şerîf' , Hz.

Hüseyin' in (ö. 61/680) soyundan gelenler için ise 'seyyid' terimlerinin kullanıldığı ifade edilmektedir.¹

Özellikle Emevîler döneminde şiddetli baskılara maruz kalan Ehl-i Beyt üyeleri İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine hicret etmek zorunda kalmışlardır. Bu bölgelerden biri de Kafkasya' dır. Ehl-i Beyt üyelerinin Kuzey Azerbaycan' a geliş tarihleri hakkında bilgi veren tek kaynak kendisi de Ehl-i Beyt mensupu olan Seyyid Hüsâmeddîn er-Rükâlî ed-Dağıştânî' dir (1848-1925). Seyyid Hüsâmeddîn' in bildirdiğine göre Kuzey Azerbaycan' a ilk gelen Ehl-i Beyt üyesi Seyyid Ebû Cafer Ali Hâdî' nin oğlu Seyyid Cafer Mehdî' dir. Sâlih b. Sa' d isimli bir zât Seyyid Cafer' i Derbent' de bulunan dayısına götürmüştür. Seyyid Cafer' in h. 235/849 yılında doğduğunu dikkate alırsak Ehl-i Beyt mensuplarının Kuzey Azerbaycan' a yerleşmelerinin IX. asrın sonlarında olduğu tahmin edilebilir.²

Gence şehrinde bulunan İmamzâde 'Türbesi' nde şöyle bir kitâbe bulunmuştur: "O Allah ebedîdir. Bu İmam Muhammed Bâgir' in -ona selâm olsun-oğlu Mevlânâ İbrâhîm' in mukaddes mekânı, şerefli cennet bağıdır. O babasının vefatından yüz yirmi yıl sonra vefat etmiştir". Bu kitâbeden Mevlânâ İbrâhîm' in 731 yılında Medîne' de vefat etmiş on iki imamların beşincisi Muhammed Bâgir' in oğlu olduğu bilgisi bulunsa da elimizdeki kitâbe XIX. asırda yazılmıştır.³ Bu yüzden seyyidlerin er-Rükâlî' nin verdiği tarihten önce Kuzey Azerbaycan' a gelmeleri iddiâsı henüz kesinlik kazanmamıştır.

Kuzey Azerbaycan' da tespit edilebilen seyyidlere ait en eski kitâbe h. 538/1144 yılına aittir. Yazısı neredeyse okunamayacak durumda olan kitâbe Ağdaş iline bağlı Aşağı Nimetabad köyü kabristanlığında bulunmaktadır. Halk arasında Seyyid Hasan Baba ismiyle bilinen kabir taşının üzerinde şu kelimeler okunabildi: ... المرحوم المغفور شيخ سيد الحسن ... قدس الله سره العزيز ونور ضريحه وفع درجته في أعلي الجنان ... (Bu kabir) merhum, bağışlanmış Şeyh Seyyid el-Hasan' ın (kabridir). Kaddesallâhu sirrahu' l-' azîz, (Allah) kabrini nurlandırсын ve derecesini cennetin en yüksek köşesine yükseltsin.

¹ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/40-41.

² M. Kazım Öztürk, *İslâm felsefesine ışık veren seyyidler* (Ankara: Yenigün Matbaası, 1969), 70-74.

³ Meşedihanım Nimet, *Azerbaycan' da pirlər* (Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyat-Poligrafiya Birliği, 1992), 93.

Bu Seyyid Bahşi b. Seyyid Hüseyin en-Nimetabâdi' nin ihsanıdır. Allah'ın rahmeti onun ve babasının üzerine olsun. (Resim 1). Yine aynı köyde ashâbın ileri gelenlerinden Hâlid b. Velîd' in (ö. 21/642) evlatlarının da soy şeceresiyle karşılaşılmıştır. Bu belgelerden hareketle bölgenin Ehl-i Beyt ve ashâb' ın Kuzey Azerbaycan'daki ilk yerleşim yerlerinden biri olduğu düşünülüyor.

Mahmûd Hınalûki' nin 861/1457 yılında Kaytak yöneticileri ile ilgili yazdığı risalede Şirvanşah Gürşasb' ın (1204-1225) Vardan, Yakublu ve Söyüdü köyleri dışında Şirvan bölgesinde bulunan Ağdaş ilini geçimini sağlaması için Bahadır Han' a verdiği yazılmıştır. Bahsedilen Kaytak yöneticilerinin seyyid oldukları fakat Hz. Hamza' nın (ö. 3/625) soyundan geldikleri aynı risalede detaylı olarak anlatılmaktadır. Şirvanşah Gürşasb akraba olduğu Kaytak emîrlerinden Hamza Bey' e bugün Kuzey Azerbaycan'da bulunan Kuba iline bağlı Kulhan bölgesinden bazı köyleri, Abdülkâdir Bahadır' a ise yine aynı ilde bulunan Rustav köyünü hibe etmiştir. Yine aynı eserde Kaytak Usmileri' nin⁴ seyyid olmaları sebebiyle kendileriyle savaşmanın büyük vebal olduğu vurgulanmaktadır.⁵

Hınalûki' nin bu risalesi bize Kafkasya' da seyyidlere çok büyük saygı gösterildiğini göstermesinin yanı sıra Hz. Ali ve Fâtıma' nın evlatları dışında kalan Hz. Peygamber' in akrabalarına da bölgede seyyid denildiğini gösteriyor. Aynı kullanıma Seyyid Saduddîn eş-Şirvânî eş-Şekevi' de (ö.?) de rastlanmaktadır. Daha sonra detaylı bilgi verilecek olan Seyyid Saduddîn kendisinin Hz. Peygamber' in amcası Hz. Abbâs' ın (ö. 32/653) soyundan geldiğini ifade etmektedir.

Bugün Kuzey Azerbaycan' da bulunan yerleşim yerlerinin isimlerine bakıldığında çok sayıda 'Seyyid' kökenli köy ismi olduğu görülür. Haçmaz/Seyidler, Laçın/Seyidler, Zerdab/Yukarı Seyidler, Ağdam/Seyidli, Berde/Seyid Yusifli, Füzuli/Seyid Ahmedli, Seyid Mahmudlu, Hocalı/Seyidbeyli, Kelbecer/Seyidler, Kabele/Seyidkışlak ve diğer köy isimleri bunlardan birkaçıdır. Maalesef bu köylerde etnik araştırma yapılmadığından burada yaşayanların seyyidlerle bir ilgisi olup olmadığı bilinmemektedir. Bu köylerin yanı sıra bazı yerleşim yerlerinde seyyidler yaşadığı halde o köylerin isminde 'seyyid' ifadesi

⁴ Kuzey Kafkasya' da bulunan Kaytak bölgesindekileri yöneticilere verilen isim.

⁵ Mahmûd Hınalûki, *Mine'l-Beyti'llezî fibâ kavâğız bi'smi Usmi Kaytak* (Paris: Bibliotheque Nationale de France, Departement Des Manuscrits, Turc 679), 53 b-54a.

bulunmamaktadır. Kuba iline bağlı Afurca köyü, Haçmaz iline bağlı Şihlar köyü, Ağdaş iline bağlı Ağcayazı köyü bunlardandır.⁶

1. Seyyidlerin Kuzey Azerbaycan'ın İlmî ve Kültürel Hayatına Katkıları

IX. asırdan itibaren Kuzey Azerbaycan' a yerleşen seyyid ve şerîfler bölgede İslâmî ilimlerin gelişmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Örneğin Halvetiyye tarikatının pîr-i sânisî Seyyid Yahya Şîrvânî (1403-1462) Kuzey Azerbaycan' ı tasavvufun merkezî bölgelerinden biri hâline getirmişti. Azerbaycan' a yerleşen Ehl-i Beyt mensupları buradan çeşitli ülkelere göç ederek oralarda da İslâm' ın yayılmasına veya gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bunların en önemlilerinden biri Seyyid Yahyâ Şîrvânî' nin oğlu Havâce Alâuddîn Ali b. Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî es-Semerkindî' dir (1320-1457). Ali es-Semerkindî' nin babası Halvetî tarikatında önemli yeri olan Seyyid Yahyâ Şîrvânî ile karıştırılmamalıdır. Bilindiği üzere Halvetî tarîkatı şeyhi olan Seyyid Yahyâ' nın bu isimde bir oğlu bulunmamaktadır. Burada bahsedilen Seyyid Yahyâ Azerbaycan' ın Şirvan bölgesinden Semerkand' a gitmiş ve orada Tâcu' l-Mestûrân isimli bir hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten olan Ali es-Semerkindî hem Özbekistan' ın hem de Anadolu' nun dîni ve siyâsî hayatında etkili olmuş bir şahsiyettir.⁷

Aynı şekilde Halvetî tarîkatı şeyhi Seyyid Yahyâ Şîrvânî' nin küçük oğlu Şeyh Nasrullah Kırım Hanı' nın daveti üzerine Kırım' a giderek nakîbu' l-eşrâf' lık görevini yürütmüş, bunun yanı sıra tasavvufî faaliyetine orada devam etmiştir.⁸ Bu şekilde Kuzey Azerbaycan'dan hicret etmiş bir diğer seyyid ailesi de Şeyh Esved (Kara Pirim) lakabıyla bilinen Pîr Muhammed Karabâğî' nin (ö. 1549) torunlarıdır. *Sefînetü' l-Fetâvâ* eserinin giriş kısmında müellif Erzurum müftüsü Hacı Abdurrahmân Karabâğî, babası Seyyid Hacı Mustafa ve dedelerinden Seyyid

⁶ Meşedihanım Nimet, *Korpus epigrafıçeskix pamyatnikov Azerbaydjana* (Bakı: Nurlan, 2008), 4/102, 105, 113, 131.

⁷ Seyyid Nizâm Bedahşî, *Menâkıbnâme-i Ali es-Semerkindî* (Vatikan: Biblioteca Apostolica Vaticana, MSS. Vat. Turc. 166), 2a-2b.

⁸ Mehmet Rıhtım, "Yahyâ-yı Şîrvânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/264-266.

Muhammed Habîb ile Seyyid Hacı Muhammed' in de kendisi gibi Erzurum müftü ve kadılığı görevini yürüttüklerinden bahsetmektedir.⁹

Azerbaycan'dan hicret etmiş ulemâ seyidlerden bir diğeri Seyyid Mîr Hasan el-Karabâğî' dir (ö.?). Karabâğî' nin bizlere belli olan Arapça üç risalesi vardır. Müellifin *Risâletü' t-tevellâ ve' t-teberrâ* eserinin giriş kısmında Amasya' da Seyyid Hamzâ Nigârî' nin türbesinde medfûn olduğu bilgisi bulunmaktadır.¹⁰ El-Karabâğî ikinci eseri olan *Risâle-i irâde-i cüzîyye*' de Sultân Abdulhamîd döneminde dâru' l-küfr ve' z-zulm olarak nitelediği Çarlık Rusyası' ndan Osmanlı' ya hicret ettiğini söylemektedir.¹¹ Müellifin üçüncü risalesi Seyyid Hamzâ Nigârî' nin isteği üzerine yazdığı *Risâle fî ta' ni limen hâlefe Ali radiyellâhu Teâlâ ' anhu* eseridir.¹² Seyyid Hamza Nigârî' nin halifesi olan Seyyid Hasan' ın *Risâle fî ta' ni limen hâlefe Ali* risalesi Fatih Çınar tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.¹³

Hakkında fazla bilgi bulamadığımız Giryân lakaplı Seyyid Cemâleddîn el-Kazâkî de Osmanlı' ya göç etmiş seyidlerdendir. Seyyid Cemâleddîn el-Kazâkî' nin isminin geçtiği tek kaynak Türkçe *Dîvân*' ıdır. Ketebe kaydındaki bilgiye göre eser 1312/1895 yılında yazılmıştır. Yine aynı yerde Seyyid Cemâleddîn' in Hüseyin Hulûsî el-Karabâğî el-İstanbulî' nin (ö. 1306/1888' den sonra) müridlerinden olduğu bilgisi bulunmaktadır.¹⁴

Özellikle Safevîler döneminden sonra Kuzey Azerbaycan' da ortaya çıkan mezhep çatışmalarının minimize edilmesinde bölge âlimleriyle birlikte Ehl-i Beyt mensuplarının müstesna bir rolü olmuştur. “Ne Ömer' e sebbeden (hakâret eden) şüilerden, ne de Ali' yi velî bilmeyen sünûilerden değiliz, biz hakîkî müslümanız”

⁹ Seyyid Abdurrahmân Karabâğî, *Sefînetü'l-fetâvâ*, (Ankara: Milli Kütüphâne, Yazmalar Koleksiyonu, 9687), 1a.

¹⁰ Seyyid Emîr Hasan el-Karabâğî, *Risâletü' t-tevellâ ve' t-teberrâ* (Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen, 2763), 1b.

¹¹ El-Karabâğî, *Risâle-i irâde-i cüzîyye* (İstanbul: İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 118), 2a.

¹² El-Karabâğî, *Risâle fî ta' ni limen hâlefe Ali radiyellâhu Teâlâ ' anhu* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 2291/7, 72a.

¹³ Fatih Çınar, “Nakşî-Hâlidî şeyhi Hamza Nigârî' nin isteğiyle yazılan bir Ehl-i Beyti müdâfaa risâlesi: Risâle fî ta' n li-men hâlefe Ali radiyallâhu Teâlâ anh”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (Haziran, 2019), 133.

¹⁴ Seyyid Semâleddîn el-Kazâkî, *Dîvân* (Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 943), 63a.

düşüncesini şiar edinen seyyidler bölgede Safevîlerden sonraki dönemde mezhep çatışmalarını neredeyse yok derecesine indirmişlerdir.¹⁵

Kuzey Azerbaycan' da başta İslâmî ilimler olmak üzere tarih, edebiyat ve tasavvuf alanında müstesna hizmetleri olan seyyidler hakkında müstakil bir çalışmanın bulunmaması bu makalenin yazılmasının başlıca sebeplerindendir. Bilindiği gibi seyyidlik konusu ister geçmişte isterse de günümüzde çokça istismâr edilen bir konudur. Müteseyyid olarak tanımlanan sahte seyyidler günümüzde de bulunmaktadır. Bu yüzden gerçek Ehl-i Beyt mensuplarının tanınmasının önemli olduğu kanâatindeyiz. Kuzey Azerbaycan seyyidlerini tespit etmek için elimizde resmî devlet evrakları bulunmadığından bu konuda elde edebildiğimiz yazma eserlere mürâcaat etmekten başka bir yol bulunamadı. Türkiye, Suudi Arabistan, Fransa ve Azerbaycan' da bulunan çeşitli kütüphâneler bu elyazmaları bulmak için başvurulan yerlerden bazılarıdır.

1.1. Mutasavvıf Seyyidler

Kuzey Azerbaycan' da yaygın olmuş başlıca iki tarikat vardır. Bunlar Halvetîlik ve Nakşibendîliktir. Her iki tarikat müntesipleri ve şeyhleri arasında çok sayıda seyyid ve şerîf bulunmaktadır. Halvetîlik tarikatının pîr-i sânisî bilindiği gibi Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî' dir. Seyyid Yahyâ Arapça, Farsça ve Türkçe yazdığı eserleriyle tarikatın yayılmasında müstesna bir rol oynamıştır. Bugün Halvetî tarikatından türemiş bütün kolların şeceresinde eş-Şîrvânî' nin ismini görmek mümkündür.¹⁶

Halvetî şeyhleri arasında ismi geçen ikinci seyyid Şeyh Seyyid Yûsuf el-Müskürî' dir (v. 1485). Bugünkü ismiyle Müşkür köyü Haçmaz iline bağlı önemli bir ilim merkezi olmuştur. Yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan *Şerbu' ş-Şihâbiyye fi' l-Ferâiz* eserinin müellifine bu köyden olan Abdulhalîm el-Müskürî' dir (v. 900/1495).¹⁷ Yine Beyzâvî Tefsîri' ne hâşiyesi ile tanınan

¹⁵ Akil Şirinov, "Karabağ bölgesinde mezheplerarası toleran muhitin formalaşmasında seyyid ocaklarının rolü (Seyid Nigârî ananesi numûnesinde)", *Azerbaycanda tolerantlik ananesi*, haz. Nahid Memmedov, (Bakü: Nurlar, 2015), 18.

¹⁶ Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî, *Keşfu'l-kulûb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4268), 2a; eş-Şîrvânî, *Çebel menâzil* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4268), 11a.

¹⁷ Abdulhalîm el-Müskürî, *Şerbu' ş-Şihâbiyye fi' l-ferâiz* (Şam: Dâru'l-Kutubi' z-Zâhiriyye, Mecâmî, 8148), 1a.

Muhammed b. Cemâleddîn b. Ramazan el-Müskürî bu köyde yetişmiş âlimlerdendir.¹⁸ Yûsuf Ziyâeddîn el-Müskürî Haçmaz ilinde bir tekke kurarak irşâd faaliyetiyle meşgul olmuş ve aynı ilin Şıhlar köyünde vefat etmiştir. *Silsiletu' l- Uyûn* ve *Beyânu' l-Esrâr* eserleri Müskürî' ye nispet eserlerindedir.¹⁹

XIX. asır başlarında İsmâil eş-Şîrvânî el-Kürdemîrî vasıtasıyla bölgede yayılan Nakşibendî tarîkatı şeyhleri arasında da çok sayıda seyyid görmek mümkündür. Bunlardan en meşhur ve en bilineni Hamzâ Nigârî el-Karabâğî' dir (1805-1886). Nigârî Türkçe ve Farsça yazdığı şiirleriyle Azerbaycan ve Gürcistan' da uzun süre tasavvufî hayatın devam etmesinde etkili olmuştur.²⁰

Seyyid Nigârî dışında fazla tanınmayan iki Nakşî şeyhi daha vardır. Bunlardan ilki es-Seyyid eş-Şerîf İsâ b. Seyyid Muhammed Nebî ed-Dağîstânî eş-Şîrvânî el-Kubavî' dir. İsâ Şîrvânî hakkında tek bilgi müellifi olduğu *Misbâhu' l-Mürîdîn* isimli eserde bulunmaktadır. *Misbâhu' l-Mürîdîn* de genel olarak Nakşibendî tarikatının âdâbı ve zikir yöntemlerinden bahsedilmektedir. Eser müellifin müridi Muhammed Nûrî Ankarâvizâde tarafından 1304/1887 yılında istinsâh edilmiştir. İsâ Şîrvânî, İsmâil Şîrvânî' nin halîfelerinden Abdurrahmân ed-Diyallı' nın hâlifesidir.²¹ İsâ Şîrvânî' nin doğum ve vefat tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. XIX. asırda Osmanlı Devleti' ne hicret etmiş şeyhlerden olan İsâ Şîrvânî Afurca seyyidlerinden olsa da ismi Afurca seyyidlerinin şeceresinde bulunmamaktadır. Müellifin nisbesinde bulunan Dağîstânî kelimesine gelince özellikle XIX. asırda tüm Kafkasya' ya Dağîstan denildiğinden dolayı Çeçenistan'dan Karabağ ve Tiflis' e kadarki bölgede yaşamış âlimlerin çoğunda bu nisbeye rastlanmaktadır. Yani XIX. asırda Dağîstan bir ülke isminden daha ziyâde coğrafya ismidir.²²

¹⁸ Muhammed b. Cemâleddîn b. Ramazan el-Müskürî, *Hâşiyetu'l-Beyzâvî* (Saraybosna: Gâzî Hüseyin Bey Kütüphanesi, 3815), 1a.

¹⁹ Yûsuf Ziyâeddîn el-Müskürî, *Beyânu' l-Esrâr*, (Ankara: Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Kütüphanesi, A. 142), 3a; el-Müskürî, *Silsiletu' l-Uyûn*, (Bakü: Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsü, B-5447), 2a.

²⁰ A. Azmi Bilgin, "Nigârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/85-87.

²¹ İsâ Dağîstânî, *Misbâhu' l-Mürîdîn* (İstanbul: İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE 115), 28b.

²² Tâhir el-Mevlevî, *Kafkasya mücâbidü Şeyh Şâmil'in gazavâtı* (Dâru'l-Hilâfe: Matbaa-i Âmidî, 1333/1915), 214-215.

Hakkında çok az bilgi bulunan diğer bir Nakşî şeyhi ise Ahmed el-Muhâcir olarak bilinen Seyyid Ahmed b. Seyyid Muhammed Şihâbuddîn el-Ağdâşî el-Ağcayazî el-Mekkî' dir (v. 1295/1878). Kaynaklarda Ahmed el-Muhâcir' in Kurân tefsiri, Sahîh-i Buhârî şerhi ve *Mübeyyinu âdâb-i tilâveti' l-Kurân* isimli eserlerinden bahsedilmektedir.²³ Sûfî, müfessir ve muhaddis yönleri olan Ahmed el-Muhâcir' in bir diğer yönü de müzehhip olmasıdır. Ahmed el-Muhâcir' in istinsâh ettiği ve öğrencilerinden Fâzıl Paşa Şerifoviç' e hediye ettiği Kurân nüshası bugün Bosna Hersek' te bulunan Gâzi Hüsrev Bey Kütüphanesi' nde sergilenmektedir. Aynı mushafın sonunda eş-Şeyh Yâsîn eş-Şirvânî' ye verdiği bir icâzetnâme de bulunmaktadır (Resim 2).²⁴ Ahmed el-Muhâcir' in oğlu Seyyid Bîşr b. Ahmed de Azerbaycan' ın bilinmeyen seyyidlerindedir. Seyyid Bîşr hakkında sadece bir icâzetnâmede bilgi bulunmaktadır. Abdulganî Hâlisekarızade tarafından kendisine verilen bu icâzetnâmede kendisinden eş-Şeyh es-Seyyid Bîşr b. es-Seyyid el-Hâc Ahmed el-Muhâcir şeklinde bahsedilmektedir (Resim 3). Kaynaklarda zikredilen eserleri bulduktan sonra Seyyid Ahmed el-Muhâcir' in ilmî ve tasavvufî kişiliğinin daha fazla netlik kazanacağını düşünüyoruz.

1.2. Müstensih Seyyidler

Kuzey Azerbaycan seyyidlerinin bölgenin ilmî hayatına verdikleri bir diğer katkı eser istinsâhı alanındadır. Yazma eserlerde karşımıza çıkan müstensih seyyidlerden biri Hasan b. Hacı İbrâhîm Efendi Bergüşâdi' dir. Seyyid Hasan Bergüşâdi Zengilan iline bağlı Ağalı köyündendir. Hakkındaki tek bilgi el-Haremu' l-Mekkî Kütüphanesi' ndeki bir mecmuada bulunmaktadır. Eserdeki ketebe kayıtlarında tarih olarak h. 1262/1846 ve 1263/1847 yılları yazılmıştır. Mecmuanın giriş kısmında şu not vardır: *قد وقع في هذا المجلد أربع كتاب: ملا فناري مع حاشيته جهة الوحدة وحسام كاتي مع حاشيته محيي الدين. ومالكه الحقيقي ربنا رب السموات والأرض ومالكه المجازي أنا الحقير الفقير الغريب المهاجر المجاور حسن بن مرحوم ومغفور المحتاج إلي رحمة ربه الغني حاجي إبراهيم أفندي الداغستاني الأصل برکشاطي من قرية أقالی ومن أولاد مير السيد السادات*

²³ Abdullâh b. Abdurrahmân el-Muallimî, *A'lâmu'l-Mekkiyyîn* (Mekke: Müessesetü'l-Furkân, 1421/2000), 419.

²⁴ Haso Popara, "Ko je al-Muhagir ad-Dagistânî prepisivac Mushafa Fadil-Pase Serifovica?", *Prilozi za Orijentalnu Filologiju-POF*, 59/1, (Kasım, 2010), 204-206.

النجماء العظام مير أقباليم غفر الله له ولوالدينا ولوالديه. (Bu mecmuada dört kitap bulunmaktadır; Molla Fenârî hâşiyesi Cihetü' l-Vahde ile Hüsâm Kâtî hâşiyesi Muhyiddîn ile birlikte. (Mecmuanın) hakikî mâliki göklerin ve yerin sâhibi olan Rabbimizdir. Mecâzî mâliki ise Mîr es-Seyyidu' s-Sâdât en-Nücebâ el-' İzâm Mîr Ağabâlim evlatlarından olan hakîr, fakîr, garip, muhâcir ve mücâvir Hasan b. merhûm mağfûr, el-Ganî olan Rabbinin rahmetine muhtaç, Dağıstan asıllı, Ağalı köyünden İbrâhîm Efendi Bergüşâdî' dir.²⁵ Müstensih mecmuada dört risale bulunduğunu söylese de eserin sonunda müellifi bilinmeyen *Tâbirnâme* ve *Sükkername* isimli iki risale daha bulunmaktadır.

Aynı mecmuanın son kısımlarındaki ketebe kayıtlarından birinde şu not yazılmıştır: سوده حسن خلف حاجي إبراهيم أفندي الأصل داغستاني من ولاية قره باغ ومن أويماق. (Bu risaleyi Dağıstan asıllı Karabağ vilâyetinin Ağalı oymağından Hasan b. Hacı İbrâhîm Efendi yazdı). Yine aynı yerde eserin yazılış yeri olarak şu cümle bulunmaktadır: الساكن مكة والناظر المنتظر مدينة نال الله مرامه والحسيني نسبا ومن أولاد مير. (Mekke' de sâkin, Medîne' ye (gitmeği) bekleyen. Allah onu arzusuna ulaştırırsın. Neseben el-Hüseynî, Bergüşad kasabasından Mîr Ağabâlim el-Karabâğî evlatlarından).²⁶

Mecmuadaki bilgilerden hareketle Seyyid Hasan b. Hacı İbrâhîm' in Hicaz bölgesine hicret etmiş Karabağ seyyidlerinden olduğunu ve 1263/1847 yılında hayatta olduğunu öğrenmekteyiz.

Müstensih seyyidlerden bir diğeri Muhammed b. Ebî' l-Hüdâ el-Karabâğî' dir. Hayatı hakkında hiçbir kaynakta bilgi bulunamadı. El-Karabâğî' nin isminin geçtiği tek yazma eser Fransa Milli Kütüphânesi' nde bulunmaktadır. Taşköprizâde Ahmed Efendi' nin *Mesâlikü' l-ḥalâs fî mebâlikü' l-ḥavâs* risalesinin ketebe kaydında şu not bulunmaktadır: علي يد أقل الوري أدل أهل الهوى محمد بن أبو الهدي غفر الله لهما وعفا إذا جاءت الطامة الكبرى بحرمة المصطفى من أولاد سلطان العارفين قدوة المشائخ الكبار الشيخ سليمان القراباغي الحسيني قدس الله سره وزاد فتوحه. (Bu risale insanların en değerlisi, hevâ ehlinin en aşağısı Muhammed b. Ebî' l-Hüdâ' nın eliyle tamamlandı. Büyük felâket geldiği gün Allah onları Mustafâ hürmetine affetsin ve

²⁵ Molla Fenârî, *el-Fenâidü'l-Fenârîyye* (Mekke: Mektebetü'l-Haremi'l-Mekki, 4189), 1a.

²⁶ Molla Fenârî, *el-Fenâidü'l-Fenârîyye* (Mektebetü'l-Haremi'l-Mekki, 4189), 180a.

bağışlasın. (Muhammed b. Ebi' l-Hüdâ) ârifler sultânı, büyük şeyhler önderi, Şeyh Süleymân el-Karabâğî el-Hüseynî evlatlarından. Sırrı mukaddes, fuhûhâtı ziyâde olsun).²⁷ El-Karabâğî' nin ketebe kaydında tarih bulunmadığından dolayı bu risaleyi ne zaman yazdığı bilinmemektedir. Fakat aynı mecmuada 946/1540 tarihinde istinsâh edilmiş başka bir risale daha vardır. Bu tarihten hareketle el-Karabâğî' nin XVI. asrın ortalarında hayatta olduğu tahmîn edilebilir.²⁸

Yine hakkında bilgi bulunmayan başka bir müstensih Seyyid Muhammed Çelebi Efendidir. Demenhûrî' nin *Süllemu' l-mantık* isimli eserinin ketebe kısmındaki bilgidен onun Seyyid Ahmed el-Bedevî soyundan olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen ketebe kaydı şu şekildedir: *قد تمت الرسالة المسماة بسلم المنطق بمعاونة رب المستعان وبغناية رب الديان علي أضعف العباد وأحقر الطلاب محمد جلبي أفندي من أولاد سيد أحمد بدوي مصري القره بقالي.* (*Süllemu' l-mantık* olarak isimlendirilmiş bu risale el-Müsteân ve ed-Deyyân olan Allâh' ın yardımıyla kulların en zayıfı ve talebelerin en hakiri Seyyid Ahmed Bedevî Mısırî evlatlarından olan Muhammed Çelebi Efendi el-Karabakkâlî tarafından yazıldı).²⁹ Burada ismi geçen Karabakkal Azerbaycan' ın Göyçay iline bağlı bir köydür. Sovyet dönemine kadar önemli bilim merkezlerinden olan bu köydeki elyazmalar Ruslar tarafından yok edildiği için bugün Karabakkal âlimleri ve seyyidleri hakkındaki belgeler yok denecek kadar azdır.³⁰ Seyyid Ahmed Bedevî neslinden gelen seyyidler Kuba ilinde de bulunmaktadır. Şehir mezarlığındaki bir kitâbede ' Bu Ahmed Bedevî neslinden olan Kadı Muhammediye Çelebi b. Kadı Efendi Sirâceddîn Çelebi Efendi' nin kabridir' yazısı bulunmaktadır.³¹

1.3. Kuzey Azerbaycan Tarihçiliğinde Seyyidler

Kuzey Azerbaycan tarihçiliğinde tespit edilebilen ve önemli yeri olan üç seyyid bulunmaktadır. Bunlar Seyyid Sâduddîn eş-Şekevî (v. 1585' ten sonra), Seyyid Azîm Şirvânî (1835-1888) ve Seyyid Abdulhamîd eş-Şekevî' dir (d. 1210/1796). Bu

²⁷ Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Mesâliku'l-halâs fi mehâliki'l-havâs* (Paris: Bibliotheque Nationale de France, Departement Des Manuscrits, Arabe 4606), 107a.

²⁸ El-Mevlâ Hanbelizâde, *Hâşiyetu'l-İsâğûs* (Bibliotheque Nationale de France, Arabe 4606), 154b.

²⁹ Ahmed ed-Demenhûrî, *Süllemu' l-mantık*, (Bakü: Azerbaycan Yazma Eserler Enstitüsü, S-813), 42b.

³⁰ İslam Musayev, *Göyçay rayonundaki dînî âbideler ve târihî şahsiyetler* (Bakü: İpekolu Neşriyatı, 2014), 42-43.

³¹ Meşedihanim Nimetova, *Korpus*, 4/131.

müelliflerin her biri Azerbaycan tarihi için önemli eserler kaleme almışlardır. Fakat Seyid Azim Şirvânî' nin kaleme aldığı *Şirvân Taribi* isimli eser günümüze kadar bulunamamıştır.³²

Kuzey Azerbaycan' ın ilmî, edebî ve tarihî hayatında önemli yeri olan seyyidlerden bir diğeri XVI. asırlarda yaşamış Seyyid Sa' duddîn b. Mevlânâ Mahmûd b. Mevlânâ Ahmeduddîn b. Mevlânâ Muhammed eş-Şehîd eş-Şirvânî eş-Şekevî ed-Dehnevî' dir. Maalesef bu önemli şahsiyet hakkında elimizde kendisinin verdiği bilgiler dışında malumat bulunmamaktadır. Seyyid Sa' duddîn' in elimizde bulunan tek eseri نثر الناظرين ومقبول الخاطرين isimli eserdir. Müellifin ketebe kısmında verdiği bilgiye göre bu eserin iki nüshasını Sultan Murâd Han ve Şirvân Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa için yazmıştır. Fakat bu nüshaların âkıbeti bilinmemektedir. Elimizde bulunan tek nüsha Leiden Üniversitesi Kütüphânesinde UB. OR 801 numarada kayıtlı olan nüshadır. Genel olarak Türkçe ve Arapça yazılmış eserde yer yer Farsça beyitlere de rastlanmaktadır. *Nesru' n-Nâzirîn* eseri hem müellifin hayatını hem de Şirvan tarihini öğrenme bakımından oldukça önemli bir eserdir. Müellif hem Şirvan' da hem de İstanbul, Bursa ve İznik gibi şehirlerde yaşadığı için bu bölgeler hakkında çok kıymetli bilgiler vermektedir. Hem eser hakkında hem de müellif hakkında basılı kaynaklarda bilgiye rastlanamadığı için eserden bazı bölümleri olduğu gibi aktarmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

“Sebeb-i te' lîf ve mûceb-i tasnîf oldur ki celâ-i vatan idüb, kızılbaştan kaçub Şirvân'dan İstanbul' a hıfz-ı îmâna ve tahsîl-i ilme geldim Sultân Selîm Han taht-ı hilâfete cülûs etdükdü. Hasîb ne nesîb ve Âl-ı Resûlüm. Atam, dede babam Karadâğî Mevlânâ Muhammed' dir rahmetullâhi ' aleyh. Haydar kâfîri la' netullâhi ' aleyh ibtidâ-yı hurûcunda diyârımız katl-ı ' âm idüb müteallikâtından yigirmi beş adamile şehîd etmişdir. Dedem Mevlânâ Ahmedüddîn rahimehullâhi ' aleyh tahsilde halâs bulmuştur. Haydarı dâhi la' netullahi ' aleyh Şirvânîler müteallikâtile katl-ı ' âm etmişlerdir. Bir adam katlden halâs bulmamıştır ki katl-ı ' âm haberin diyârına ilete. Anam dedesinin dahi adı Şeyh Mevlânâ Muhammed' dir. Bağdadlı Seyyid Hamza oğludur. Şirvân' a tahsîl-i ilme gelüb kalmıştır. Olduğu yere Şeki dirler. Şeki' de olduğu köyü ol icâd etmişdir. Mevlânâ Muhammedlu dirler. Altı yıl dânişmend oldum. Altı-yedi yıl da Ebussuûd Efendi' nin vefat tarihinde mülâzım oldum. Sekiz yıl medrese virmediler. Virmeyen kazaskerler kızılbaş ile haşrolsunlar. Ve ba' dehû bu *Şifâu' l-kulûb ve likâu' l-mahbûb* cem' idüb göz yaşile ve can kan ile yazub Pâdişâh-ı cihân' a virdim. Elli altun virdi.

³² Seyid Azim Şirvânî, *Seçilmiş eserleri* (Bakü: Avrasiya Press, 2005), 1: 10.

Osman Paşa-yı Gâzî' nin Şîrvân'dan adamları gelüb sürûr haberleri getirüb Hünkâr ânlarâ bahşîş ve hil' at verdüğü gün ki çahâr şenbe günü idi. Ba' dehû Zekeriyâ Efendi sellemehullâh vâsıtâsîle İznîk' de Dâru' l-Hadîs medresesini sadaka itti."³³

"Tezyîlü' l-hâtîme: Hz. Eyyûb Ensârî medresesinden evvel Bursa' da Emîr Efendi medresesinde idim. Bursa müderrisleri Hz. Eyyûb medresesine sevkettiler münâsibdir deyu. (Allâh' ın bir meleği vardır, halkı bir yerden başka yere götürür). Ders-i 'âm iderdim on iki ilimden on iki hemşehriye. (Allâh' ın bir meleği vardır, halkı bir yerden başka yere götürür). Ders-i 'âm iderdim on iki ilimden on iki hemşehriye. قال النبي عليه السلام: إن علما لا يقال ككنز لا ينفق منه. (Hz. Nebi a.s. şöyle buyurmuştur: söylenmeyen ilim harcanmayan hazîne gibidir). *Miftâh* ve *Şerb-i Miftâh* min evvelihî ilâ âhirihi yazdım nısfın ândâ ve nısfın Babazade Efendi medresesinde. Tahsîl itdim ilm-i zâhiri de ve takvâyı da. Fî zamâninâ bu ikisinden fâik yok idi. Bir yılda iki bayramdan gayrı vakitte dersi fevtetmezlerdi."³⁴

"Kızılbaşın şîrk ve tuğyânından والمراد إفراطهم والطغيان مجاوزة الحد من كل أمر. والمراد إفراطهم (tuğyân, her işte haddi aşmadır, kastedilen fâsıklıkta ifrâta, küfrde aşırıya gitmeleridir) ve küfr-ü isyânından العصيان الإمتناع عن الإنقياد (isyan, boyun eğmeye karşı gelmektir) gaçub diyâr-ı Osmân' a hıfz-ı îmânâ ve sıyânât-i İslâm' a ve tahsîl-i ilme Şîrvân'dan İstanbul' a geldim. Âl-i Resûlüm ve şeyhzâdeyim ve mevlânâzâdeyim. Yigirmi cilt âlâ kitâbım var idi öğurlandım. Allâhu Teâlâ'dan buna bik belki dahi ziyâde dünyada ve âhirette ivad isterim. Çok zaman Bababaşı odalarında bir hücrede daşdan sanduk idinüb bir hasır üstünde kiçindim. والله المسهل لكل عسير (Allah her zorluğu kolaylaştırandır).

Gurbette garîb şâdumân bulmas imiş,
Hiç kimse garîbin mihrîbân bulmas imiş.

Merhûm Ferhad Paşa havâcesi Abdülmetîn Efendi bizi mağfûr Ferhad Paşaya ve karısı Nümâşâh Sultâna bildirdi. Ânların ihsânile tahsîl itdim."³⁵

"Dedem Mevâlân Ahmedüddîn reis-i ulemâ ve reis-i fuzalâ idi. Farsça tefsîri var idi. İlimde ve tekellümde bînazîr idi- Bînazîr olmağnan pâdişâhlara elçi giderdi. Muktedâ-yı müslimîn idi ve mesâlih-i müminîn âna menût ve merbût idi. Ve dedem babası Mevlânâ Muhammeddir ki Haydar kâfir – İsmâil kâfirin babası- ibtidâ-yı hurûcunda diyârımız katl-ı 'âm idüb Mevlânâ Muhammed rahmetullâhi 'aleyhi Haydar kâfiri la' netullâhi 'aleyh müteallikâtından yigirmi beş adamile şehîd etmişdir."³⁶

"Anam dedesinin dahi adı Şeyh Mevlânâ Muhammed' dir. İlm-i zâhirde ve bâtında fâik ve muktedâ-yı nâs idi. İstanbul' da Hz. Eyyûb gibi, Bursa' da Emîr Efendi ve İznîk' te Eşrefzâde gibi Âl-i Resûldür. Bağdadlu Seyyid Hamza oğludur. Şîrvân' a tahsîl-i ilme gelüb Şîrvân' da kalmışdır. Kaldığı yere Şeki dirler. Şeki' de olduğu köye Mevlânâ Muhammedlu dirler. Kendi icâd etmişdir. Anıçün Mevlânâ Muhammed dirler. Ve bir gürcü köyü dahi

³³ Seyyid Sa'duddîn b. Mevlânâ Mahmûd, *Nesru'n-Nâzırîn ve Makhbûlu'l-Hâtırîn* (Leiden: Leiden University Library, UB. Or. 801), 3b-4b.

³⁴ Seyyid Sa'duddîn, *Nesru'n-Nâzırîn* (Leiden University Library, UB. Or. 801), 79b-80a.

³⁵ Seyyid Sa'duddîn, *Nesru'n-Nâzırîn* (Leiden University Library, UB. Or. 801), 81a-81b.

³⁶ Seyyid Sa'duddîn, *Nesru'n-Nâzırîn* (Leiden University Library, UB. Or. 801), 83b.

icâd etmiştir. Âna Mevlânâ kendi dirler. Babamdan ve dedemden bana kalan köy dahi Şekide' dir. Birisinin adı Karadağlı' dur ve birisinin adı Çürüklü' dür (?), gayrısının adı el-İncedür ve gayrı zâlîke bildiğim çokdur."³⁷ "Bizim diyârda olan âb-ı hava gayrı diyârda yokdur. Bu ikisinde ve gayrı nimette bînazîrdir. Mevlânâ Sadullah bizim yaylaları, husûsen ki Kepek dirler, Kepek adlı yaylamızı medhetmiştir. Medhi şudur:

إن في المصطاف ماء باردات كافات شافيات صافيات

بقعة منخولة بل خيرة يرتضيها مالك للماشيات

بيده أي في النواحي طائفات كرجيات لزكيات سارقات ساريات

Yaylada bir su var ki soğuktur, kâfidir, şâfidir, sâfidir.

Öyle bir yer ki bereketlidir, güzidedir, hayvan sahiplerini mutlu eder, Hayranlıkla, hangi yerde var böyle dolaşanlar, gürcüler, lezgiler, hırsızlar ve nüfûz ediciler.

İnşâe' l-' Azîzu' l-Ekrem diyârımıza gitmek mukarrerdir. Lienne hubbu' l-vatan mine' l-îmân meşhûrdur. Sıfırü' l-yed olmak makulmudur? Diyârımıza gitmeğe kızılbaş mânî idi. Gitti memnû' gelür meşhûrdur. Azâb-ı gurbet ve ' ikâb-ı fırkat müşküldür."³⁸

Tarihçi seyyidlerden üçüncüsü olan Seyyid Abdulhamîd eş-Şekevî Çarlık Rusyası döneminde önemli görevlerde bulunmuş bir din adamıdır. Kaynaklarda doğum tarihi yazılmışsa da vefat tarihi hakkında bir kayda rastlanamadı. Bunun sebebi muhtemelen eş-Şekevî' nin ömrünün sonlarında Medîne' ye hicret etmesi olabilir. Babasının ismi Seyyid Ahmed Çelebi' dir. Azerbaycan' da Hacı Muhammed Efendi ile Hacı Abdullah Efendi' den eğitim almıştır. Daha sonra dünya seyahatine çıkmış ve Ortadoğu ülkelerini gezerek İstanbul ve Trabzon üzerinden Tiflis' e gelmiştir. Çarlık Rusyası döneminde seyyidleri tespit komisyonunda birinci câlislik, yine kırk yıldan fazla şeriat mahkemesinde birinci câlislik görevlerinde bulunmuştur. Maalesef seyyidleri tespit komisyonunun belgeleri bugün Petersburg şehrinde olduğundan dolayı onları görme imkânımız olmadı. Eş-Şekevî doğduğu Şeki şehrinin tarihi hakkında *Der beyân-ı abvâlât-ı ve silsile-i havânîn-i selef-i Şeki* isimli türkçe kısa bir risale yazmıştır. Eser Şeki hanları ve onların nesilleri ismiyle Adalet Tahirzade tarafından latinize edilmiştir.³⁹

³⁷ Seyyid Sa' duddîn, *Nesru'n-Nâzırîn* (Leiden University Library, UB. Or. 801), 85a.

³⁸ Seyyid Sa' duddîn, *Nesru'n-Nâzırîn* (Leiden University Library, UB. Or. 801), 85b.

³⁹ Ali Hüseyinzade, *XIX. asrın ikinci yarısında Azerbaycan Tarihşinasiği* (Bakü: Azerbaycan SSR İlimler Akademisi Neşriyyatı, 1967), 183-185; Adalet Tahirzade, *Şekinin tarihi kaynaklarda* (Bakü: Master, 2005), 124;

Seyyid Abdulhamîd eş-Şekevî' nin diğer eseri ise Şeyh Şamil' in müftülerinden Muhammed Tâhir el-Karahî' nin (1808-1880) Şeyh Şamil' in gazavâtını anlattığı *Bârîkatu' s-Suyûfi' l-Cebelîyye* isimli eserin tercümesi ve bu tercümenin sonuna eklediği Türkçe risaledir. Çarlık Rusyası bu eserin yayılmasından çok endişe etmiş ve saklamaya çalışmıştır.⁴⁰ Fakat eş-Şekevî bu eseri tercüme ederek orijinal nüshasıyla berâber Medîne' de yaşayan Şeyh Şamil' in oğlu Gâzi Muhammed' e yaygınlaştırması için hediye etmiştir. Gâzi Muhammed ise bu iki nüshayı Medîne' yi ziyârete gelen Sebülürreşâd Dergisi muharriri Mehmed Akif Efendi' ye, o ise Tahir el-Mevlevî' ye vermiştir. Tâhir el-Mevlevî *مذاق الأرواح في شعشة السلاح* ismiyle tercüme edilmiş eserin dilini Arapça ve Farsça ifadeler dolayısıyla ağır bulduğundan sadeleştirerek 1915 yılında neşretmiştir.⁴¹

2. Afurca Seyyidlerinin Şeceresi

Asıl ismi Âb-ı furûceste olan Afurca köyü Azerbaycan' ın kuzeyinde bulunan Kuba ilinde bulunmaktadır. Köy ismini burada bulunan bir şelaleden almaktadır. Afurca köyünü ayrıcalıklı kılan buranın halkının tamamının seyyid olmasıdır. Afurca köyü halkının seyyidliği ile ilgili iki şecere bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ve burada metni paylaşılan şecere Kuba ilinde Elnur Efendiyev özel arşivinde bulunmaktadır. İkinci şecere ise Kuba'dan Osmanlı Devletine göç eden seyyidlerde bulunmaktadır. Maalesef bu belgenin aslını görme imkânımız olmadı.⁴² Çarlık Rusya'sı döneminde özellikle Şeyh Şamil' in Gazavât' ı bittikten sonra Afurca seyyidlerinin büyük bir kısmı Osmanlı Devleti' ne hicret etmiştir. Bu seyyidler Balıkesir/İrşadiye ve Malatya/Hamidiye ve Sıtmapınarı köylerine yerleşmişler. Osmanlı Arşivi' nde Şirvan mülhakatından Kubbe nâhiyesi Âb-ı Furûceste karyesinde sâkin sâdât-ı kirâm' dan Abdülkerîm Efendi ve ailesi adına yazılmış 1874 yılına ait bir belge bulunmaktadır. Bu belgede Seyyid Abdülkerîm' in annesinin ismi Ümmü Gülsüm, kardeşlerinin isimleri ise Seyyid Hacı Resûl, Seyyid

⁴⁰ Muhammed Tâhir el-Karahî, *İbâratu'l-İtibâr*, Alamuddin Şeyhilavi Özel Arşivi, 8a.

⁴¹ Tâhir el-Mevlevî, *Kafkasya mücâbidi Şeyh Şâmilin gazavâtı* (Dâru'l-Hilâfe: Matbaa-i Âmidî, 1333/1915), 5-7.

⁴² Şecerenin Türkçe tercümesi için bk: *Manyas Şeceresi*, Erişim 29. 02. 2020. https://afurca.com/secere-i-tuba-soyagaci/manyasseceresi/?fbclid=IwAR2921h3NA7QF55AFSEhhDsF2oVDCKnmJ0Cr6JWDII18vP3IL0gq_Py5320.

Muhammed Şah ve Seyyid Tâcuddîn olarak yazılmıştır.⁴³ Muhtemelen bu göçler nedeniyle bazı seyyidlerin ismi Afurca şeceresinde bulunmamaktadır.

Afurca seyyidlerinin şeceresi dört kısımdan oluşmaktadır. Seyyidlerin isimleri birinci ve dördüncü kısımlarda yazılmıştır. İkinci ve üçüncü kısımlarda ise daha çok Ehl-i Beyt' in fazîletleri, onlar hakkındaki hadîslere yer verilmiştir. Bu yüzden şecerenin üçüncü ve dördüncü kısmına burada yer verilmedi. Şecerenin aşağı ve yukarı kısımlarından bazı yerler silinmiştir. Birinci şecerenin yenileme tarihi olarak 933/1527, dördüncü şecerenin yazılış tarihi olarak ise 1278/1862 yılı bulunmaktadır. Afurca şeceresinde dil olarak hem Arapça hem de Türkçe kullanılmıştır. Bu da tüm Kafkasya' da yazılmış elyazmalarda yaygın olarak görülen bir durumdur.

Tahkik sırasında şecerede bazı yazı hatalarının bulunduğu gözlemlenmiştir. Şecerenin birinci kısmında Hz. Ali' nin lakabı olan "Allâh' ın gâlip aslanı" ifadesinde Allah lafzı yazılmamıştır. Yine birinci şecerenin aşağı kısmında ذكر صفات الغافلون ifadesi anlam bakımından hatalıdır. Aynı yerde عدد صفاتك ifadesinde ise صفات kelimesi silinerek tekrar yazılmıştır.

1831 yılında Çarlık Rusya'sı tarafından hazırlanmış nüfus sayımı kayıtlarında Afurca köyünde seyyid olarak on yedi ailenin ismi geçmektedir. Bu sayımda Afurca seyyidlerinden en yaşlısı olarak 84 yaşında olan Seyyid Abdüsselîm Seyyid Muhammed oğlunun ismi geçmektedir.⁴⁴

2. 1. Afurca Şeceresinin Birinci Kısım ve Tercümesi

..... منشأ الجود في الأكوان باعث صدور كن فكان نبينا وشفيعنا سيد الورى الأحمـد المجتبى
محمد المصطفى صلى الله تعالى عليه وعلي اله وأصحابه وسلم.
ثم من جملة أعمامه صلى الله تعالى عليه وسلم أبو طالب ومنه معدن الولاية مخزن العرفان
والدراية الرابع القائم بأمر الخلافة (أسد) الله الغالب أمير المؤمنين وإمام المتقين علي الولي حليـلة فاطمة
الزهراء بنت ملجأ الورى بالشفاعة الكبرى. صاحب اللواء والمقام المحمود سيدنا أبي القاسم الأحمـد
المحمود صلى الله تعالى عليه وسلم, ومنها الإمامان الحسن والحسين رضي الله تعالى عنهما, ومن الحسين
الإمام زين العابدين رضي الله تعالى عنه, ومنه الإمام محمد باقر رضي الله عنه, ومنه الإمام جعفر الصادق

⁴³ Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Muhâceret, (HR. İD), no. 5/2.

⁴⁴ Tofik Mustafazade, *Kuba eyaletinin kameral tasviri* (Bakü: Sabah, 2008), 459-460.

رضي الله عنه, ومنه الإمام موسى الكاظم رضي الله عنه, ومنه السيد القاسم, ومنه السيد حسن, ومنه السيد علي, ومنه السيد عباس, ومنه السيد حارث, ومنه السيد طاهر, ومنه السيد زرنا, ومنه السيد تغلب, ومنه السيد أبو طالب, ومنه السيد علي, ومنه السيد حسن, ومنه السيد محمد, ومنه السيد عبد الله, ومنه السيد جمال الدين, ومنه السيد شرف الدين, ومنه السيد تغلب, ومنه السيد أبو طالب, ومنه السيد علي, ومنه السيد حسين, ومنه السيد محمد, ومنه السيد عبد الله, شريف الدين, ومنه السيد محمد, ومنه السيد شمس الدين, ومنه السيد علي الدولة, ومنه السيد شاه, ومنه السيد كلا اغه, ومنه السيد شاهين, ومنه السيد أكابر, ومنه رئيسنا صاحب الآثار الشريفة النبوية عليه الصلاة والسلام والتحية ومالك الشجرة المنيفة التي أصلها ثابت وفرعها في السماء المرتفعة السيد جان قرداش صانه الله تعالى عما يعاب ويشان ما دامت الأزمان والأرضون والهواء. متعنا الله تعالى بأنفاس المتبركة وأثارة اللطيفة المتشرفة العظمى بألطافه الخفية ومراحم الجنية أمين يا معين.

ومنه السيد علاء الدين, ومنه السيد شاه, ومنه السيد كل اقا الملقب به المسمى بسيد محمد صاحب الأسرار العلوية, ومنه السيد محمود, ومنه السيد محمد, ومنه السيد علاء الدين, ومنه السيد إبراهيم, ومنه السيد عادل, ومنه السيد محمد, ومنه السيد محمد أمين, ومنه السيد پر محمد, ومنه السيد فتح الله, وسيد مكائيل, و سيد جبرائيل, وسيد محمد رسول, ومنه السيد زلفقار, ومنه السيد طس وسيد يوسف, ومنه طس, فمنه سيد محمد رسول, ومنه سيد محمد نبي, ومنه سيد محرم, ومنه السيد فرج الله, سيد محمد شاه, سيد ميكائيل, وسيد ميكائيل سيد محمد شاه او غلي, سيد إسرافيل سيد محمد شاه او غلي, وسيد نور الدين سيد محمد شاه او غلي.

Islam
Medeniyeti
Dergisi

Men de Hurd ehli derviş Receb b. Şeyh Hasan oğlu Guçhurî mende kol koydum (imza attım) ve yine yoldaşı molla Şahlamaz veled-i molla Mirzemet fi karyet-i Guçrı men de bu rakama kol koydum ve tasdikdir hiç hilâfı yoktur. Bunların şâhidluğuna hiç şübhe yoktur bilesüz.

ثم اعلم أنه كتب بي الشجرة العتيقة بأن شهد بهذا العظيمة السادات العظام والأشراف الكرام عليهم المراحم والغفران والراحة والرضوان ما أطرب العين حادي العين بالنغم وما زار بيت ربهم الملك والأمم أمين يا رب العالمين برحمتك يا أرحم الراحمين.

منهم السيد حسين بن السيد عباس ميكائيل رحمه, منهم السيد درويش بن السيد علي الحسين رحمه, منهم السيد علي بن السيد الكند رحمه, منهم السيد حسن بن السيد عباس رحمه, منهم السيد غياث الدين بن السيد كمال الدين رحمه, منهم السيد أحمد بن السيد محمد الحسين رحمه, منهم السيد شافع بن السيد المهدي رحمه, منهم السيد علي بن السيد علي الحسين رحمه, منهم السيد طاهر بن السيد زين الدين رحمه, منهم السيد نامر الدين بن السيد نظام رحمه, منهم السيد علي بن السيد قطاع رحمه, منهم السيد قاسم بن السيد شمس الدين رحمه, منهم السيد أبو الحسين بن السيد يحيي رحمه, منهم السيد محمد بن السيد حارث رحمه, منهم السيد نامر الدين بن السيد يحيي رحمه, منهم السيد أبو الحسن بن السيد محمد رحمه,

منهم السيد عز الدين بن السيد نظام رحمه, منهم السيد أشرف بن السيد شمس الدين رحمه, منهم السيد سعد الدين بن السيد فخر الدين رحمه, منهم السيد شمس الدين بن السيد جمال الدين رحمه, منهم السيد أبو الحسين بن السيد يحيى رحمه وغيرهم من السادات الفحول والمسلمين العقول. هذا والسلام علي من اتبع الهدى وسمع فحوي الشجرة العظمى ومضامنه العليا.

ثم مجدد هذه الشجرة العتيقة المتشرفة هو أفقر العباد إلي رحمة ربه الجواد السيد جبار بن السيد عبد السلام اب فزوجسته غفر الله أخطائهم كلا وعاما بحرمة محمد المصطفى صلي الله عليه وسلم سنة 933.

اللهم اجعل فضائل صلواتك أبدا وأنمي بركاتك سرمدا وأزكى تحيتك فضلا وعددا وأناسي سلامك أبدا مجددا علي أشرف الخلائق الإنسانية ومجمع الخلائق الإيمانية وطور تجليات الإحسانية والشمس الشريعة المجد وطراز الحلة العرفانية وناصر الملة الإسلامية نبي الذاتية وعين عناية الربانية وكنز الهداية الإلهية ومهبط الرحمانية وعروس الحضرة القدسية وأمين الملكة البشرية وإمام الرسل والملائكة وواسط عقد النبيين ومقدم جيوش المرسلين وقائد ركب الأنبياء المكرمين وأفضل الخلائق أجمعين حامل لواء الأعز الأعلى ومالك زمام المجد الأسنى شاهد أسرار الأزل وترجمان لسان القديم ومنبع العلم والحلم والحكمة مظهر أسرار الوجود الجزئي والكلبي وإنسان عين الوجود العلوي والسفلي حبيب رب الكونين عين حيوة الدارسين المتحقق بأعلى رقب العبودية المخلفة بأخلاق المقامات الإصطفائية الخليل الأعظم والحبيب الاكرام نبيك العظمى ورسولك الكريم الهادي الي صراط المستقيم سيدنا ونبينا ومولينا محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم. اللهم صل عليه وعلي اله وأصحابه وأزواجه وذرياته عدد صفاتك كلما ذكرك (الذاكرون وغفل عن) ذكرك الغافلون وسلم تسليما الي يوم الدين. الحمد لله رب العالمين آمين برحمتك يا أرحم الراحمين.⁴⁵

Kâinatta cömertlik kaynağı, ol der ve oluverir (âyetinin) ortaya çıkış nedeni, peygamberimiz, şefâatçimiz, insanların efendisi Ahmed el-Müctebâ Muhammed el-Mustafâ, Ona, ehline ve ashâbına salât ve selâm olsun. Sonra Ebû Tâlib O' nun s.a.v. amcalarındandır. Velîler madeni, irfân ve dirâyet hazînesi, hilâfet işini üstlenen dördüncü halîfe, (Allah' ın) gâlip aslanı, müminlerin emîri, müttakîlerin imâmı Ali el-Velî, büyüt şefâatle insanların sığınağı, livâ ve makâm-ı mahmûd sâhibi, efendimiz Ebu' l-Kâsım Ahmed-i Mahmûd' un s.a.v. kızı Fâtımatu' z-Zehrâ' nın eşi onun (Ebû Tâlib' in) oğludur. Ondandır iki imam Hasan ve Hüseyin r.a. Hüseyinden imam Zeynelâbidîn r.a. ondan imam Muhammed Bâkır r.a. ondan imam Cafer-i Sâdik r.a. ondan imam Mûsâ Kâzım r.a. ondan Seyyid el-Kâsım, ondan Seyyid Hasan, ondan

⁴⁵ Afurca seyidlerinin seçeresi, Elnur Efendiyev Özel arşivi.

Seyyid Ali, ondan Seyyid Abbas, ondan Seyyid Hâris, ondan Seyyid Tâhir, ondan Seyyid Zernâ, ondan Seyyid Tağleb, ondan Seyyid Ebû Tâlib, ondan Seyyid Ali, ondan Seyyid Hasan, ondan Seyyid Muhammed, ondan Seyyid Abdullah, ondan Seyyid Cemâleddîn, ondan Seyyid Şerefuddîn, ondan Seyyid Tağleb, ondan Seyyid Ebû Tâlib, ondan Seyyid Ali, ondan Seyyid Hüseyin, ondan Seyyid Muhammed, ondan Seyyid Abdullah, ondan Seyyid Şerîfuddîn, ondan Seyyid Muhammed, ondan Seyyid Şemseddîn, ondan Seyyid Aliyyuddevle, ondan Seyyid Şâh, ondan Seyyid Kelağa, ondan Seyyid Şâhîn, ondan Seyyid Ekâbir halk edilmiştir.

Ondan Efendimiz, yüce nebevî s.a.v. eserler sâhibi aslı sâbit dalları yüce semâda bulunan ulu şecerenin mâliki es-Seyyid Can Kardeş olmuştur. Hava, yer ve zamanlar olduğu sürece Allah Teâlâ onu utanacak ve kınanacak işlerden korusun. Allah Teâlâ gizli lütufları ve bolca merhametiyle bizi onların mübarek nefesleri, yüce, şerefli ve latîf izleriyle donatsın. Âmîn ya Muîn.

Ondan es-Seyyid ‘ Alâuddîn, ondan es-Seyyid Şâh, ondan alevî sırlârın sâhibi Seyyid Muhammed lakabıyla müsemmâ es-Seyyid Kelağa, ondan es-Seyyid Mahmûd, ondan es-Seyyid Muhammed, ondan es-Seyyid ‘ Alâuddîn, ondan es-Seyyid İbrâhîm, ‘ Âdil, ondan es-Seyyid Muhammed, ondan es-Seyyid Muhammed Emîn, ondan es-Seyyid Pîr Muhammed, ondan es-Seyyid Fethullah, ondan es-Seyyid Mîkâil, ondan es-Seyyid Cebrâil, ondan es-Seyyid Muhammed Resûl, ondan es-Seyyid Zülfikâr, ondan es-Seyyid Tâsîn ve Seyyid Yûsuf, ondan es-Seyyid Tâsîn, ondan es-Seyyid Muhammed Resûl, ondan es-Seyyid Muhammed Nebî, ondan es-Seyyid Muharrem, ondan es-Seyyid Ferecullah, ondan es-Seyyid Muhammed Şah, ondan es-Seyyid Mîkâil, ondan es-Seyyid Mîkâil Muhammed Şah oğlu, Seyyid İsrâfil Seyyid Muhammed Şah oğlu ve Seyyid Nûreddîn Seyyid Muhammed Şah oğlu halk edilmiştir.

Sonra biliniz ki bu eski şecere bu büyük olaya, yüce seyyidlere ve değerli şerîflere şâhidlik etmesi için bana yazdırıldı. Gözler el-Melik olan Rabbinin evini ziyaretle mutlu ve şen olacakları zamana kadar onların üzerine rahmet, bağışlama, kolaylık ve hoşnutluk olsun. Âmîn ya rabbe’ l-’ âlemîn, birahmetike ya erhame’ r-râhimîn.

es-Seyyid Hüseyin b. es-Seyyid Abbâs rahimeh, es-Seyyid Dervîş b. es-Seyyid Ali el-Hüseyin rahimeh, es-Seyyid Ali b. es-Seyyid Elkend rahimeh, es-Seyyid Hasan b. es-Seyyid Abbâs rahimeh, es-Seyyid Gıyâsuddîn b. es-Seyyid Kemâluddîn rahimeh, es-Seyyid Ahmed b. es-Seyyid Muhammed el-Hüseyin rahimeh, es-Seyyid Şâfî' b. es-Seyyid el-Mehdî rahimeh, es-Seyyid Ali b. es-Seyyid Ali el-Hüseyin rahimeh, es-Seyyid Tâhir b. es-Seyyid Zeynuddîn rahimeh, es-Seyyid Nâmiruddîn b. es-Seyyid Nizâm rahimeh, es-Seyyid Ali b. es-Seyyid Kudâ' rahimeh, es-Seyyid Kâsım b. es-Seyyid Şemseddîn rahimeh, es-Seyyid Ebu' l-Hüseyin b. es-Seyyid Yahyâ rahimeh, es-Seyyid Muhammed b. es-Seyyid Hâris rahimeh, es-Seyyid Nâmiruddîn b. es-Seyyid Yahyâ rahimeh, es-Seyyid Ebu' l-Hasan b. es-Seyyid Muhammed rahimeh, es-Seyyid ' İzzuddîn b. es-Seyyid Nizâm rahimeh, es-Seyyid Eşref b. es-Seyyid Şemseddîn rahimeh, es-Seyyid Sa' duddîn b. es-Seyyid Fahruddîn rahimeh, es-Seyyid Şemseddîn b. es-Seyyid Cemâleddîn rahimeh, es-Seyyid Ebu' l-Hüseyin b. es-Seyyid Yahyâ rahimeh ve diğçerleri yüce seyyidlerden ve müdrik müslümanlardandır. Vesselâm, hidâyete tâbî olanlara selâm olsun. Bu yüce şecere ve kıymetli içeriğı işitildi ve anlaşıldı.

Sonra bu eski ve soylu şecerenin yenileyicisi cömert Allah' ın rahmetine en muhtaç kul es-Seyyid Cebbâr b. es-Seyyid Abdüsselâm Âb-ı Furûceste' dir. Allah onun bütün günahlarını Muhammed Mustafâ s.a.v. hürmetine bağışlasın. Sene 933.

Ey Allah'ım! Ebedî salâtlarının faziletlerini, sonsuz bereketlerinin çokluğunu, sayı ve fazilet bakımından selâmının en temiz, ebedî ve yenilenen selâmının en güzeli insan mahlûkâtının en şerefli, îmân erdemlerinin toplayıcısı, ihsân tecellilerinin zirvesi, yüce şeriat güneşi, ihsân elbisesinin nakışı, İslâm milletinin yardımcısı, zâtiyet nebisi, rabbânî inâyet pınarı, ilâhî hidâyet hazinesi, rahmetin iniş yeri, kutsiyet varlığının kıymetlisi, beşerî yeteneklerin mutemedinin, nebiler ve meleklerin imâmı, resuller halkasının öncüsü, peygamberler ordusunun öncüsü, değerli nebiler kervanının önderi, tüm mahlûkâtın en faziletlisi, en yüce ve en izzetli bayrağın bayraktarı, en parlak asâletin yularının elinde tutan, ezel sırlarının şâhidi, kadîm lisanının tercümânı, ilm, hilm ve hikmet kaynağı, cüzî ve küllî varlık sırlarının mazharı, ulvî ve süflî varlık pınarının insanı, iki kâinâtın Rabbinin sevgilisi, öğrenenlerin hayat kaynağı, en yüksek kulluk derecesine ulaşmış, seçkin makamların

müminîn ve müminâtlara lâzımdır ki ‘ atıyyât ve hediyyât vermekde kusûr itmeyüb
والسلام علي من التبع الهدى. حرر في شهر شوال سنة 1278. zümre-i muhsinîne dâhil olalar.

SONUÇ

Hz. Peygamber' in Ehl-i Beyt' i Müslümanların hayatında önemli bir yere sahiptir. Fakat özellikle Emevîler döneminde Ehl-i Beyt' e yapılan baskılar sebebiyle Hz. Peygamber' in soyundan gelenler İslâm Dünyasının farklı bölgelerine dağılmışlardır. Bu bölgelerden biri de Kuzey Azerbaycan'dır. IX. Asırdan itibaren Ehl-i Beyt mensupları buraya gelerek yerleşmiş ve bölgenin ilmî, kültürel ve siyasî hayatına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Hem geçmişte hemde günümüzde çeşitli nedenlerden dolayı seyyidlik kavramı istismar edilmiştir. Dolayısıyla kimlerin gerçek seyyid olduğunu tespit etmek oldukça zorlaşmıştır. Kuzey Azerbaycan' da seyyidlerle ilgilenen ilk kurum olan Şirvanşahlar Devleti' nin Nakîbu' l-eşrâf' lık müessesesinin belgeleri günümüze ulaşmadığından dolayı orta asırlarda bu konuda yapılan araştırmalardan habersiziz. XIX. asırda Çarlık Rusya' sı döneminde yapılmış seyyidleri tespit komisyonunun belgeleri de bugün Petersburg' da olduğundan onlara da ulaşma imkânımız olmamıştır. Bu yüzden seyyidlerle ilgili elyazma eserlerde geçen bilgilere, kabir kitabelerine ve özel arşivlerde bulunan şecerelere müracaat edilmiştir. Bu kapsamda Fransa, Suudi Arabistan, Hollanda, Türkiye ve Azerbaycan' da bulunan yazma eser kütüphaneleri arşivleri araştırılmıştır. Bunun yanı sıra Azerbaycan' da

Nimetabad köyü' nde bulunan câmî kütüphânesine ve Elnur Efendiyev Özel Arşivi' ne başvurulmuştur.

Makalede Azerbaycan' ın tasavvufî hayatında önemli yerleri olan fakat bugün fazla tanınmayan nakşibendî şeyhleri olan Seyyid Ahmed el-Muhâcir ve Seyyid İsâ b. Seyyid Muhammed Nebî el-Kubâvî ve eserleri tanıtılmıştır. Daha sonra XVI. asır müstensih seyyidlerinden olan Seyyid Muhammed b. Ebi' l-Hüdâ ve XIX. asır müstensih seyyidlerinden olan Seyyid Hasan b. Hacı İbrâhîm el-Bergüşâdî ile Seyyid Muhammed Çelebi el-Karabakkâlî hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümün sonunda Kuzey Azerbaycan tarihi hakkında eser yazmış iki önemli müverrih seyyid ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bunlardan birincisi Şeki hanları hakkında risale ve Şeyh Şamil' in gazavatından bahseden *Bârikatu' s-suyûfî' l-cebeliyye* eserini tercüme etmiş Seyyid Abdulhamîd eş-Şekevî ve Şeki-Şirvan tarihinden bahseden *Nesru' n-Nâzurîn* eserinin müellifi Seyyid Sa' duddîn eş-Şekevî eş-Şirvânî hakkında bilgi verilmiştir. XV-XVI. asır Azerbaycanı' ndaki olaylardan bahseden ve bölge müelliflerinden birinin yazdığı *Nesru' n-Nâzurîn* eseri tanıtılmıştır. Makalenin son kısmındaysa Kuzey Azerbaycan' daki seyyidlerin toplu yaşadıkları yerlerden biri olan Afurca seyyidlerinin şeceresi ve tercümesine yer verilmiştir.

Kuzey Azerbaycan seyyidleri ve onların bölgenin ilmî, kültürel ve siyâsî hayatına etkileri konusu oldukça geniş bir mevzudur. Bu makalenin tüm bu alanları kuşatmadığını açıkça belirtmek gerekir. Burada daha çok Şirvan ve Karabağ bölgesi seyyidleri hakkında ulaşılabilen yazma eserlerden hareketle bilgi verilmeğe çalışıldı. Fakat Azerbaycan' ın diğer bölgelerinde de seyyidlere ait sok sayıda kitâbe ve şecere olduğu bilinmektedir. Tüm bunların ortaya çıkarılması için geniş çaplı saha çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

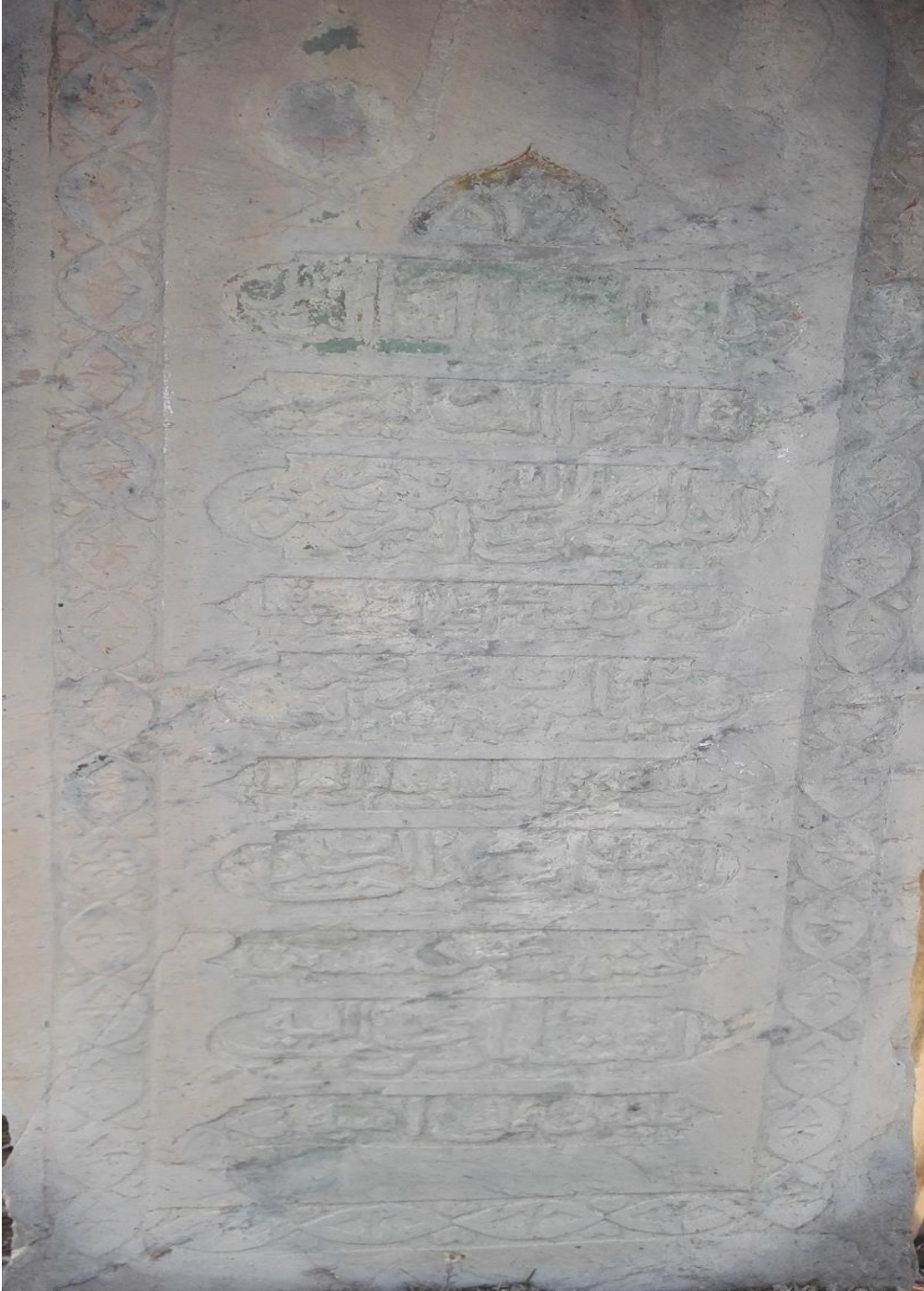
KAYNAKÇA

- Afurca Seyyidlerinin Şeceresi. Efendiyev Elnur Özel Arşivi.
Afurca, “Manyas Şeceresi”. 29. 02. 2020. https://afurca.com/secere-i-tubasoyagaci/manyas-seceresi/?fbclid=IwAR2921h3NA7QF55AFSEhhDsF2oVDCknmJ0Cr6JWDII18vP3IL0gq_Py5320.
- Bilgin, A. Azmi. “Nigârî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 33:85-87. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Çınar, Fatih. “*Nakşî-Hâlidî şeyhi Hamza Nigârî’ nin isteğiyle yazılan bir Ehl-i Beyti müdâfaa risalesi: Risale fî ta’ni li-men hâlefe Ali radhyallâhu Teâlâ ‘anh*”. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 7, 2019, 125-150.
- Dağstânî, İsâ. *Misbâhu’l-Mürîdîn*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 115:28b.
- Demenhûrî, Ahmed. *Süllemu’l-mantık*. Azerbaycan Yazma Eserler Enstitüsü, S-813:42b.
- Fenârî, Molla. *El-Fevâidü’l-Fenârîyye*. Mektebetü’l-Haremi’l-Mekkî, 4189:1a.
- Hanbelizâde, el-Mevlâ. *Hâşiyetu’l-İsagûcî*, Bibliotheque Nationale de France, Departement Des Manuscrits, Arabe 4606:154b.
- Hınalûkî, Mahmûd. *Mine’l-Beyti’llezî fihâ kavâğiz bi’smi Usmi Kaytâk*. Bibliotheque Nationale de France, Departement Des Manuscrits, Turc 679:53b-54a.
- Hüseynzade, Ali. *XIX. asrın ikinci yarısında Azerbaycan Tarihşinaslığı*. Bakü: Azerbaycan SSR İlimler Akademisi Neşriyyatı, 1967.
- Karabâğî Seyyid Emîr Hasan. *Risale fî ta’ni limen hâlefe Ali radiyellâhu Teâlâ ‘anhu*. Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 2291:7, 72a.
- Karabâğî Seyyid Emîr Hasan. *Risale-i irâde-i çüzîyye*. İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 118:2a.
- Karabâğî Seyyid Emîr Hasan. *Risaletü’t-tevellâ ve’t-teberrâ*. Milli Kütüphane, Adnan Ötügen, 2763:1b.
- Karabâğî, Seyyid Abdurrahmân. *Sefînetü’l-fetâvâ*. Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 9687:1a.
- Karahî, Muhammed Tâhir. *‘İbâratu’l-‘İtibâr*. Alamuddin Şeyhilavi Özel Arşivi, 8a.

- Kazâkî, Seyyid Semâleddîn. *Dîvân*. Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 943:63a.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri. "Seyyid". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 37:40-41. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mevlevî, Tâhir. *Kafkasya mücâbîdi Şeyb Şâmil'in gazavâtı*. Dâru'l-Hilâfe, Matbaa-i Âmidî, 1333:1915.
- Muallimî, Abdullâh b. Abdurrahmân. *A'lâmu'l-Mekkeyyîn*. Mekke: Müessesetü'l-Furkân, 1421:2000.
- Musayev, İslam. *Göyçay rayonundaki dîni âbideler ve tarihî şahsiyetler*. Bakü: İpekyolu Neşriyatı, 2014.
- Mustafazade, Tofik. *Kuba eyaletinin kameral tasviri*. Bakü: Sabah, 2008.
- Müskürî, Abdulhalîm. *Şerhu's-Şihâbiyye fi'l-ferâiz*. Dâru'l-Kutubi'z-Zâhiriyye, Mecâmî, 8148:1a.
- Müskürî, Muhammed b. Cemâleddîn b. Ramazan. *Hâşiyetu'l-Beyzâvî*. Gâzî Hüsrev Bey Kütüphânesi, 3815:1a.
- Müskürî, Yûsuf Ziyâeddîn. *Beyânü'l-Esrâr*. Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Kütüphânesi, A.142:3a.
- Müskürî, Yûsuf Ziyâeddîn. *Silsiletü'l-'Uyûn*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Elyazmalar Enstitüsü, B-5447:2a.
- Nimet, Meşedihanım. *Azerbaycan'da pirler*. Bakü: Azerbaycan Devlet Neşriyat-Poligrafiya Birliği, 1992.
- Nimet, Meşedihanım. *Korpus epigrafiçeskix pamyatnikov Azerbaydjana*. Bakü: Nurlan, 2008.
- Osmanlı Arşivi BOA. Dâhiliye Muhâceret, HR.İD. 5:2.
- Öztürk, M. Kazım. *İslâm felsefesine ışık veren seyyidler*. Ankara: Yenigün Matbaası, 1969.
- Popara, Haso. *Ko je al-Muhagir ad-Dagistânî prepisivac Mushafa Fadil-Pase Serifovica?*, Prilozi za orijentalnu filologiju-POF, sy 59. 2009, 204-206.
- Rıhtım, Mehmet. "Yahyâ-yı Şîrvânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43:264-266. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Seyyid Nizâm Bedahşî. *Menâkıbnâme-i Ali es-Semerkindî*. Biblioteca Apostolica Vaticana, MSS. Vat. Turc. 166:2a-2b.
- Şirinov, Akil. "Karabağ bölgesinde mezheplerarası tolerant muhitin formalaşmasında seyyid ocaklarının rolü (Seyid Nigârî ananesi numûnesinde)". *Azerbaycanda tolerantlik ananesi*, haz. Nahid Memmedov. Bakü: Nurlar, 2015.
- Şîrvânî, Muhammed Emîn. *Hâşiyetu cibeti'l-vahde*. Mektebetü'l-Haramî'l-Mekkî, 4189:47a.
- Şîrvânî, Seyid Azîm. *Seçilmiş eserleri*. Bakü: Avrasiya Press, 2005.
- Şîrvânî, Seyyid Sa'duddîn b. Mevlânâ Mahmûd, *Nesru'n-nâzırîn ve mekâbilü'l-hâtürîn*, Library of Leiden University, UB. Or. 801:3b-4b.
- Şîrvânî, Seyyid Yahyâ. *Çebel menâzîl*. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4268:11a.
- Şîrvânî, Seyyid Yahyâ. *Keşfu'l-kulûb*. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4268:2a.
- Tahirzade, Adalet. *Şekin tarihî kaynaklarda*. Bakü. Master, 2005.
- Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *Mesâlikü'l-halâs fi mehâliki'l-havâs*, Bibliotheque Nationale de France, Departement Des Manuscrits, Arabe 4606:107a.

EKLER

Resim 1. Seyyid Hasan Baba' nın Kabir Taşı

*İslam
Medeniyeti
Dergisi*

Resim 2. Seyyid Ahmed el-Muhâcir Mushafi

İslam
Medeniyeti
Dergisi

Resim 3. Seyyid Bişr B. Seyyid Ahmed El-Muhâcir' in İcâzetnâmesi

Resim 4. Seyyid Saduddin Eş-Şekevi Eş-Şirvânî' nin Nesru' n-Nâzurin Eserinin İlk Sayfaları

Islam Medeniyeti Dergisi

Resim 6. Seyyid Hasan Bergüşâdî' nin İstinsâh Ettiği Hâşiyetu Muhyiddîn Risalesinin Ketebe Kısmı

Islam
Medeniyeti
Dergisi

Resim 7. Afurca Seyidlerinin Şeceresi

The image displays a detailed genealogical chart (Şeceresi) of the Afurca Seyids. The chart is organized into a grid of boxes, each containing a name and a small portrait or emblem. The text is written in Ottoman Turkish script. The chart is titled 'Resim 7. Afurca Seyidlerinin Şeceresi' and is surrounded by a decorative border. The chart is divided into several sections, with the top section containing the names of the founders and the subsequent sections detailing the lineage of various branches. The chart is a complex web of lines connecting names, representing the family tree of the Afurca Seyids.

İslam Medeniyeti Dergisi